

DOSSIER

EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE FIGUERES

La proclamació de la Segona República a Figueres

Per Anna Teixidor Colomer^(*)

Resum

L'article recull les principals fonts documentals conegudes fins aquest moment (les actes del plenari municipal, la premsa i el dietari de la biblioteca) que permeten conèixer la successió d'esdeveniments que van seguir a la proclamació de la República a Figueres. El text esbossa el context polític i social que vivia la ciutat en aquell moment i les conseqüències que va suposar la fi de la Dictadura de Primo de Rivera i la instauració d'un nou sistema polític. S'assenyalen els trets més definitoris dels principals actors polítics, la victòria de la candidatura d'ERC en els resultats obtinguts durant les eleccions del 12 d'abril de 1931 i el paper que va jugar a la ciutat a partir d'aquell moment.

Abstract

The article presents the main documentary sources known today (minutes of municipal council meetings, press and the diary of the library) which allow to know the succession of events following the proclamation of the Republic in Figueres. It also outlines the political and social context in the town at that moment and the consequences of the end of the Primo de Rivera dictatorship and of the establishment of a new political system. The most defining features of the main political actors are pointed out, as well as the the victory of the ERC (Catalan Republican Left) candidature with the results it obtained in the election of April 12, 1931, and the role it played in the town from then on.

Paraules clau

República, premsa, dictadura, eleccions

Keywords

Republic, press, dictatorship, elections

Recepció: 14/07/2014 • Acceptació: 10/10/2014.

* (UPF) annateixidorcolomer@gmail.com

DOI: 10.2436/20.8010.01.151

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 45 (2014)
Anna Teixidor Colomer

Els impacients, els inconscients i els panxacontents. La classificació, descrita pel polític republicà Josep Puig Pujades, pretenia definir els “enemics de la República” i era una fórmula per alertar dels obstacles que encara s’havien de superar.⁽¹⁾ Quan ho escrivia, probablement, poc s’hauria imaginat que la fórmula autoritària assajada pel general Miguel Primo de Rivera amb el vistiplau d’Alfons XIII s’esgotés tan ràpidament. El Directori havia dilapidat el sistema de la Restauració i la seva fi evidencià la incapacitat de la monarquia per reconduir tant el seu aïllament polític com social.

Durant la dècada dels vint, el país havia experimentat una transformació important en l’ordre econòmic i social que podia permetre entendre el canvi de règim produït a inicis de la dècada següent.⁽²⁾ L’analfabetisme havia disminuït notablement a causa de la política d’escolarització municipal imposada per la Dictadura, però encara presentava valors alts: 43,3% d’analfabets l’any 1920 enfront del 32,4% el 1930. L’èxode rural havia fet créixer la població de les ciutats i per primera vegada en la història d’Espanya hi havia més població activa ocupada en la indústria que en el sector primari. Barcelona acabava de superar el milió d’habitants i Madrid estava a punt de fer-ho. En l’àmbit local, Figueres havia passat de 10.714 habitants l’any 1900 a 15.041 l’any 1930 i es convertia en la catorzena ciutat de Catalunya en població censada.⁽³⁾

La dimissió de Primo de Rivera el gener de 1930 i el nomenament del general Berenguer el setembre d’aquell any va suposar la supressió de la censura prèvia i l’augment del tiratge de la premsa, que s’havia estancat durant el Directori. Si bé el restabliment de les garanties constitucionals no fou immediat, els marges de tolerància es van ampliar i els criteris de la censura es van suavitzar. En aquesta relativa obertura s’inscriví un dels articles amb un impacte més gran de la història del periodisme espanyol: “El error Berenguer”, de José Ortega y Gasset, que el diari *El Sol* publicava el 15 de novembre de 1930 i acabava amb l’epitafi “*Delenda est Monarchia*”. La sentència no significava només la mobilització d’alguns intel·lectuals contra

1. APJPP. Relació de discursos manuscrits inèdits. Sense data.

2. Vegeu Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1992, p. 11-102; Josep TERMES ARDÈVOL, “Catalunya sota la Dictadura de Primo de Rivera”. A *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1999, p. 310-315.

3. Vegeu Juan Francisco FUENTES; Javier FERNÁNDEZ, *Historia del periodismo español*. Madrid: Síntesis, 1997, p. 221; Salomó MARQUÈS, “Republicanisme i renovació pedagògica (1900-1936)”. A *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines*. Barcelona: Viena, 2009, p. 103; J. SANTALÓ, *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*. Figueres: Museu de l’Empordà, 1999, p. 31.

el poder vigent, sinó que qüestionava un model que havia quedat esgotat, criteri amb el qual coincidia bona part de la societat espanyola i catalana.

En aquest context de relativa obertura i amb una menor pressió de la censura, la Dictablanda, com s'anomenà aquest període, va permetre a partir de la primavera de 1930 recuperar certa efervescència política.

L'equip de govern de l'Ajuntament de Figueres havia pres possessió del càrrec el 25 de febrer d'aquell any en implantar-se un règim de transició quasi un mes després de la dimissió del general Primo de Rivera. La Reial Ordre fixà en vint-i-un el nombre de regidors, càrrec que van ocupar onze ciutadans que eren els majors contribuents de la població i els deu que havien obtingut un major nombre de vots a les eleccions dels anys 1917, 1920 i 1922.

Paral·lelament a la recuperació d'una certa normalitat política, es va produir un retorn gradual dels exiliats que s'havien vist obligats a fugir amb el cop d'Estat. Aquest fou el cas del mestre Rafael Ramis que establí la seva residència a Barcelona, o bé, de Jaume Miravittles que quan tornà fou empresonat, fet que comportà l'inici d'una intensa campanya popular per alliberar-lo. Entre les personalitats catalanistes que tornaren de l'exili també hi hagué Francesc Macià, que a l'octubre de 1930 s'aturà a Figueres en el seu viatge cap a Barcelona amb tren.

El retorn dels exiliats anà acompanyat de l'aparició de desenes de nous periòdics republicans, alguns dels quals recuperaven una llarga tradició que havia estroncat el règim de Primo de Rivera. A Figueres, va reaparèixer *Empordà Federal* el 29 de març de 1930, després de gairebé set anys de suspensió. La sortida de la capçalera anà acompanyada d'un nou setmanari que mostrava únicament el bust de perfil de la República mirant a l'esquerra, signe inequívoc de les seves opcions polítiques. En aquest moment, el periòdic reaparegué, encara que amb mostres de l'acció de la censura (grans taques en blanc i articles mutilats) com ho evidenciava una llegenda que acompanyava tots els exemplars "La censura ha passat per aquest número". A la reaparició del setmanari republicà, s'hi afegiren una desena de publicacions, com ara, el religiós *El Heraldo* (1885-1935); el *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán* (1900-1936); el catalanista *La Veu de l'Empordà* (1909-1936); el republicà que seguí els postulats llerrouxistes, *Libertad* (1915-1933); la revista d'esports i cultura, *Canigó* (1926-1936); *Los Santuarios Católicos* (1926-1936) de caràcter religiós; el butlletí sardanístic *La Dansa més bella...* (1928-1932); el periòdic del santuari de *Santa Maria del Mont* (1928-1934); el republicà *La Galería* (1929-1931) i el religiós *Vida Parroquial* (1928-1936).

LA CONVOCATÒRIA D'ELECCIONS: 12 D'ABRIL DE 1931

El govern va convocar eleccions municipals per al 12 d'abril de 1931 que a la pràctica van significar un plebiscit davant les dues opcions polítiques antagòniques que sota diverses sigles es presentaven a l'electorat: monarquia i república. En l'àmbit figuerenc, aquests comicis significaren també un plebiscit entre les tres forces polítiques que es presentaven. En primer lloc, la Federació Republicana Socialista de l'Empordà (FRSE) que es va constituir l'onze de maig de 1930, succeint la Unió Federal Nacionalista Republicana, i que pretenia donar continuïtat al Partit Republicà Federal Nacionalista de les comarques gironines (PRFNcg), sorgit a Girona l'agost de 1923. La federació també creà el 24 de gener de 1931 una organització afí –Joventut Nacionalista Republicana (JNR)–, adreçada als col·lectius més joves. L'articulació d'una xarxa d'entitats a través de la FRSE permetia afrontar amb certes garanties d'èxit els futurs comicis, però calia que el republicanisme empordanès catalanista i federal es coordinés amb els homòlegs en l'àmbit català si el que es pretenia era fer possible la caiguda del règim monàrquic i la implantació d'una república. D'aquí, que s'impliquessin plenament en la Conferència d'Esquerres Catalanes, celebrada a Barcelona, que impulsà la creació d'una nova formació política republicana i catalanista: Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) a la qual la FRSE s'hi adheriria. La seu de l'entitat local es trobava al carrer de Sant Pau i el seu òrgan de premsa, com ja hem indicat, era *Empordà Federal*. La reaparició del periòdic i del partit, doncs, s'inscriví en un procés més ampli de reorganització del catalanisme d'esquerres i republicà que aglutinà ERC poques setmanes abans de les eleccions. Es tractava d'un partit de classe mitjana en el qual hi havia principalment comerciants i intel·lectuals encapçalats per Marià Pujulà, Josep Puig Pujades, entre altres. El programa polític es basava en la continuïtat de les realitzacions fetes pels seus homes en les dues primeres dècades del segle xx: les obres de reforma de la Rambla, la creació del Parc Bosc i un ambiciós programa de clavegueram foren les principals fites. Aquests republicans proposaven un ampli programa de projectes que consistien en la projecció d'un nou edifici que acollís l'Ajuntament, un mercat cobert, l'allargament de la cobertura de la riera Galligans, o bé, la finalització de les obres del grup escolar que s'estava construint a la ciutat.

En segon lloc, s'hi presentava el Partit Republicà Federal i Radical que tenia la seu al carrer Lasauca, just en el Centro Federalista Ampurdanés. Aquests republicans, que no havien volgut entrar a la Federació Republicana, es mantingueren en minoria i acordaren fusionar-se amb el partit radical de

Lerroux. El president era Ramon Pascal, d'ofici boter, i estava format per Luis López Rodríguez, fill del pastor protestant de la missió evangèlica que hi havia a Figueres, però també per Emili Garcia, Pere Dalmau, Pere Burgell i Antoni Papell, entre altres. El seu òrgan de premsa era *Libertad*, que seguia les tesis d'Alejandro Lerroux i apostava per grans promeses electorals com, per exemple, la rebaixa d'impostos.

En tercer lloc, la Unió Catalana de l'Alt Empordà era un grup format pel sector catòlic, catalanista i de dretes. La comissió organitzadora estava formada per Josep Sans, Grau Garriga, Bonaventura Ymbert, Juli de Masdevall i Joaquim Vayreda. El programa també es basava en la continuació de les obres d'higiene de la ciutat i plantejava la necessitat de reforçar una formació bàsica per a tots els ciutadans i, en aquest sentit, s'ha d'entendre la inauguració del grup escolar.

El clima electoral a les pàgines dels periòdics figuerencs, tant el previ com el posterior a les eleccions de l'abril de 1931, va ser intens, especialment entre les publicacions polítiques. Durant el primer trimestre de l'any els portaveus locals havien tractat els futurs comicis de forma desigual. *Empordà Federal* probablement fou la publicació que hi va dedicar més pàgines, sempre en pro de la FRSE. Des de mitjan febrer hi observem una major presència de consignes a favor d'aquesta candidatura i, un cop passades les eleccions, la publicació presentava exhaustivament –fins i tot fent ús de gràfiques i taules estadístiques– els resultats obtinguts.

Amb la mateixa insistència, l'òrgan del Partit Republicà Federal i Radical de la ciutat, *Libertad*, incrementà el to del seu discurs polític des d'algunes setmanes abans de les eleccions, reivindicant la unió de tots els republicans figuerencs en una única candidatura que, tanmateix, mai s'arribà a constituir.

En un altre sentit, *La Veu de l'Empordà* apostava per la força política de la Unió Empordanesa Catalanista, però, a diferència dels anteriors, no entrà en campanya pròpiament fins a mitjan març, quan començà a dedicar-hi progressivament més atenció.

UNA DATA HISTÒRICA: EL 14 D'ABRIL DE 1931

Els resultats electorals coneguts a partir del 14 d'abril certificaven el triomf a Figueres de la FRSE adherida a ERC que havia guanyat a bona part del territori català. Fou una victòria contundent, que doblava, i en alguns casos triplicava, el nombre de vots obtinguts per les altres candidatures (els Federals Radicals i la Unió Catalanista, per aquest ordre).

L'aclaparador triomf d'ERC a Catalunya i de les candidatures republicanes a la majoria de les ciutats espanyoles significava una victòria sense pal·liatius dels partidaris d'acabar amb la monarquia. S'iniciava així un nou règim que suposà un canvi radical de les coordenades polítiques respecte de les que havien regit en els vuit anys anteriors i la concessió de la llargament reivindicada autonomia política per a Catalunya. Per segona vegada en la història contemporània, l'Estat espanyol tornava a constituir-se en una república.

Per establir una cronologia dels fets que es van viure durant les hores de la proclamació de la República hem tingut en compte la premsa local i el dietari de la Biblioteca de Figueres en el qual la responsable, Adela Riera, anotava els principals esdeveniments contemporanis de la institució [adjuntem textos a l'annex apareguts a *La Galeria*, *Empordà Federal*, *La Veu de l'Empordà* i *Libertad*]. Malauradament, no hem localitzat fins a aquest moment documentació personal que amplii el coneixement d'aquelles hores.

Els textos publicats a la premsa local consisteixen en quatre cròniques aparegudes als periòdics republicans *La Galeria*, *Empordà Federal* i *Libertad* i, al catalanista, de dretes i catòlic, *La Veu de l'Empordà*. Un altre periòdic, de caràcter informatiu, *Nuevo Figueras* publicà una nota, molt més breu, en la secció «Noticiario». Mentre que en la primera de les publicacions va sortir l'article l'endemà de la proclamació, la resta de periòdics no es van publicar fins al 18 d'abril, mantenint la seva periodicitat setmanal habitual. Dels quatre textos, només apareix signat el de l'*Empordà Federal* amb el pseudònim Marius Suiram que ocupa la segona pàgina i, el de *Libertad*, per Joan Homs. Els altres dos, per contra, no estan signats i ocupen l'última pàgina, a *La Galeria*, i la sisena de vuit, a *La Veu de l'Empordà*. En aquesta capçalera, a més, s'hi afegeix el relat del dia 15 d'abril ampliant la informació d'aquesta jornada en relació amb el contingut que apareix a *Empordà Federal*.

Les quatre publicacions coincideixen a qualificar la proclamació de la República com a un fet històric en una data simbòlica, la del 14 d'abril de 1931: “una data que passarà a l'història amb lletres d'or”, segons *Empordà Federal*; “Dia d'història”, per *La Veu de l'Empordà*; “grandioso y transcendental acontecimiento”, escriu *La Galería*; “data gloriosa la del 14 d'abril de 1931! Dada històrica que no oblidaran els nostres cors!”, es pot llegir a *Libertad* i, molt més breu però igualment contundent, *Nuevo Figueras* assenyalava que la data fou “memorable para la Historia de España [...] gran acto de civilidad, primero y único, hasta la fecha en la historia mundial, de implantar la República sin verter ni derramar ni una sola gota de sangre”.

A través de les cròniques, es manté el consens que les notícies de l'adveniment de la República arribaren a Figueres entre el migdia i a primera hora de la tarda encara que es poden matisar diferents punts horaris: les tres, apunta *Empordà Federal*; mitja hora abans, si seguim *La Veu de l'Empordà* i, *La Galeria*, que assenyala primeres hores de la tarda. Un fet que, segons Adela Riera, suposà que durant tota la jornada, la biblioteca “restés deserta de públic” perquè tothom estava “freturós de noves” i obligava la ciutadania a seguir els esdeveniments de Barcelona des de la ràdio des d'on s'escoltava diverses cançons molt significatives per les seves connotacions històriques encara que segons les fonts difereixen. *Empordà Federal* assenyala que s'escoltà “La Marsellesa” i “La Santa Espina”, himnes de la Revolució Francesa, el primer, i de la lluita dels catalans, el segon, que havia estat prohibida el 1924 pel governador civil de Barcelona. *Libertad* únicament parla de l'himne francès. Per contra, la crònica de *La Veu de l'Empordà* assegura que la ràdio difonia “La Madelon” –cançó molt popular a França cantada per l'exèrcit durant la Primera Guerra Mundial– i “La Santa Espina” i, en canvi, omet “La Marsellesa” encara que admet que a la tarda la multitud la cantava.

Els articles de *La Galeria*, *Empordà Federal* i *La Veu de l'Empordà* posen l'èmfasi en el relat dels fets d'aquella tarda del 14 d'abril, encara que s'evidencien algunes diferències rellevants; en el cas de *Libertad*, es tracta d'un article molt més lliure amb alguns apunts cronològics però, sobretot, amb referències històriques. *La Galeria* fixà l'interès amb els detinguts de Jaca que estaven empresonats al castell de Sant Ferran i la proclamació de l'estat d'excepció. Assegura que una comissió de joves de la FRSE es desplaçaren al castell per negociar l'excarceració dels empresonats; per contra, els altres dos periòdics ometen aquest detall i centren la seva atenció explicant l'ambient que es vivia al carrer i el recorregut de la manifestació ciutadana que culminà a la plaça de l'Ajuntament. L'única referència que tant *Empordà Federal* com *La Veu de l'Empordà* feren als empresonats correspon a l'endemà, el 15 d'abril, quan s'explicà que se'ls alliberaria. *Libertad* també ho assenyala, però amb l'atenció a la multitud que els va rebre a la sortida de la presó. Els detinguts havien estat traslladats a Figueres el dia 1 d'abril de 1931 arran de l'intent de l'aixecament militar republicà protagonitzat pels capitans García Hernández i Galán. Eren els capitans Enrique García, Antonio Martínez, els tinentes Juan Cruz i Cayetano Gorbellini que estaven complint penes que comprenien entre sis mesos i tres anys.

En els relats de la jornada, hi ha també alguns detalls simbòlics en què els periòdics coincideixen. Tots ells recorden que els símbols més visibles de

la monarquia borbònica es van destruir: d'una banda, el retrat de l'exrei Alfons XIII va caure des del balcó de l'Ajuntament: “(por la gracia de Dios) y el valor de los ciudadanos”, assegura *La Galeria*, i afegeix que el mateix passà amb els retrats que penjaven a les parets de l'institut que els estudiants s'encarregaren de destruir segons el mateix periòdic; també s'hi referí *Empordà Federal* que sentenciava: “baixà estrellant-se contra el sol”. De l'altra banda, les làpides que donaven nom als carrers d'Alfons XIII i Princep d'Astúries quedaren destruïdes, segons escriu *La Veu de l'Empordà*. Si ens referim als símbols propis de la caiguda de la monarquia i l'adveniment de la República, també hem d'apuntar les reflexions de la bibliotecària, Adela Riera, a propòsit de les banderes: “l'element estudiantil i obrer hissaren una minúscula bandera tricolor que ja portaven preparada i al seu lloc corresponent la catalana que posseïm, tot això s'esdevingué entremig de grans signes a Macià i lluminàries [...] de diversos colors que donava un conjunt emocionant damunt la gernació que omplia aquest carrer de Prat de la Riba. També al costat de la Verge que es troba el vestibul han estat col·locats els retrats de Galán i García Hernández màrtirs del present aconteixement”.⁽⁴⁾

El valor que atorguen a la bandera, o bé, als retrats dels capitans Galán i García Hernández, màrtirs del cop d'Estat de Jaca uns anys abans, foren rellevants. Tan important com el valor d'aquests símbols, foren el que atorgaren als discursos, especialment, aquells que pronunciaren els principals responsables de la FRSE des del balcó de l'Ajuntament. Mentre que *La Galeria* apunta a la presència del comandant Ramon Soriano que manifesta la “*confraternización del Ejército con el Pueblo*”; del futur alcalde, Marià Pujulà, que complia funcions de “*patriota encauzador*” i que demanà “*orden y cordialidad por el afianzamiento de la República*”; del polític Eduardo Rute i de Josep Puig Pujades demanant “*serenidad y orden [...] para demostrar a los monárquicos que sabemos mantener el orden tan bien como ellos*”. A *Empordà Federal*, es destaca que parlaren Pujulà, Pascal, Guillaumet, Soriano i Rute i es remarcaren les paraules de Puig Pujades que demanà als ciutadans “emocionadíssim”, –diu la crònica–, que es tingués “molta cura en no deixar-se influir per desitjos de venjança”. Per contra, *La Veu de l'Empordà*, només destaca la presència de Marià Pujulà, el comandant Ramon Soriano i Rute.

En aquest mateix sentit, hem de remarcar l'encaixada de mans que hi va haver entre Josep Puig Pujades i, el cap dels republicans Ramon Pascal, quan

4. BCF. *Dietari de la Biblioteca Popular de Figueres*. Figueres : la Biblioteca, 1933. Vol. 2, 1930-1933, p. 14.

aquest li va demanar en un gest de complicitat “oblidant-se de tot el passat, li permetés festejar conjuntament el feliç esdeveniment”, segons apunta *Empordà Federal*.

Així mateix, els crits de “¡Visca la República! ¡Visca la llibertat! ¡Mori la dinastia borbònica! ¡Visca Alcalá Zamora! ¡Visca Francesc Macià!” es repetiren, segons coincideixen unànimement totes les cròniques, durant la jornada. En l'àmbit català, a mitja tarda, Macià es dirigí de nou a la multitud des del balcó de la Diputació de Barcelona, situat davant l'Ajuntament, per comunicar que havia pres possessió del govern de Catalunya i afirmar “d'aquí no ens trauran sino morts”. A continuació va signar un manifest al Palau de la Diputació en què proclamava de nou l’“Estat Català” sota la forma d’“una República Catalana”, que demanava als altres “pobles d'Espanyaa” la seva col·laboració per crear una “Confederació de Pobles Ibèrics”.

El comitè revolucionari es constituí en “Govern Provisional” de la República i designà Niceto Alcalá-Zamora com a president. El rei abandonà Madrid en direcció a Cartagena, on a les quatre de la matinada embarcà al creuer *Príncep d'Astúries* en direcció a Marsella. Poques hores més tard, la reina i la resta de la família real abandonaven Madrid en direcció a la frontera amb França.

La proclamació de la “República Catalana” diferenciada de la República Espanyola es convertí, a partir d'aquest moment, en el problema més urgent que havia de resoldre el Govern Provisional de la República. Tres dies després, diversos ministres del govern provisional van viatjar ràpidament de Madrid a Barcelona per persuadir Macià que abandonés la idea i es mostrés favorable a l'adopció d'un Estatut d'Autonomia promulgat per les Corts al qual va accedir.

A Figueres, el dia 15 d'abril arribava un telegrama a les 8 del matí que, segons *La Veu de l'Empordà*, coincidia amb l'anunci de la ràdio: era festa nacional. Al matí, els regidors elegits el 12 d'abril van prendre possessió del càrrec. L'alcalde sortint Fèlix Jaume deixà les seves funcions amb aquestes paraules: “Havent sigut proclamada la República a Espanya com a conseqüència de l'expressió de la voluntat del poble en les eleccions municipals del diumenge passat, saludo amb goig el nou règim de llibertat, esperant que serà profitós per a Espanya i per a Catalunya; i com ja havia ofert dono amb molta satisfacció el govern de la ciutat als representants elegits pel poble, amb la seguretat que la seva gestió serà molt beneficosa per Figueres”.⁽⁵⁾ A

5. AMF. Fons Ajuntament de Figueres. Llibre d'actes del plenari de l'Ajuntament de Figueres. 15 d'abril de 1931. p. 234.

continuació, Marià Pujulà era nomenat alcalde anunciant una ferma convicció: “I ara, treballem tots per a consolidar el nou règim de República Catalana dintre la República espanyola”.⁽⁶⁾ La constitució de l'Ajuntament es produí el 23 d'abril en un moment solemne en què Josep Puig Pujades prenia la paraula en nom de la FRSE: “Després de 57 anys de lluites i angoixes durant les quals es posà en evidència el gloriós temps de l'ànima dels nostres avantpassats” [en relació amb la Primera República] [...] Després de 8 anys i mig de vergonya i d'oprobri de persecucions i de misèries que no altre cosa fou la Dictadura, la nostra terra s'ha alliberat, proclamant la nostra tercera república, filla de la voluntat del poble lliurement manifestada. [...] No oblidarem mai que som republicans, i per tal que defensarem amb totes armes aquesta forma de govern, l'única compatible amb la dignitat humana, que per sa pròpia voluntat s'ha donat el poble espanyol. No oblidarem que som catalans conscients i per tant que propugnarem per a el reconeixement legal de la nostra personalitat ètnica, encoratjant a tots els pobles que integren la Ibèria a constituir una federació que sigui emperadora de la llibertat dels pobles i de les llibertats dels homes, car com a demòcrates que som rebutjaríem la llibertat de Catalunya si aquesta hagués de venir a costa de la llibertat dels catalans. Som federals perquè propugnem a establir una república integrada per tots els pobles que formen part de la península Ibèrica”.⁽⁷⁾

LES CONSEQÜÈNCIES DE L'ADVENIMENT DE LA REPÚBLICA

El triomf aclaparador de les esquerres republicanes catalanes tant a Figueres com a Catalunya, així com la posterior proclamació de la Segona República, representà l'assoliment d'una fita, un retorn al mite republicà que només s'havia materialitzat fugaçment durant onze mesos del segle XIX i que havia condemnat els republicans al llarg dels primers decennis a llargues discussions i debats interns estèrils i sempre difícils de resoldre. Ara aquell període històric quedava lluny i el que havia estat una “il·lusió” esdevenia una realitat tenint en compte que per a algunes forces polítiques, com ara la federació republicana tenia per primera vegada una operativitat política.

6. *Ibidem*

7. AMF. Fons Ajuntament de Figueres. Llibre d'actes del plenari de l'Ajuntament de Figueres. 23 d'abril de 1931. p. 57-58.

La manifestació popular de la proclamació de la República a Figueres es va concentrar al castell de Sant Ferran per alliberar els detinguts de Jaca que hi estaven empresonats.

Ens fixem, especialment, amb la FRSE perquè fou la força política que adquirí un paper nou i més rellevant en relació amb la resta de partits: deixava de ser de l'oposició a la Lliga, a la monarquia i als cacics dinàstics per començar a construir. Entre altres raons perquè, des d'un primer moment, el partit que patrocinaven no només estava governant les esferes locals, sinó que encapçalava el poder en la nova Generalitat de Catalunya. A això s'havia d'afegir que l'ideòleg del grup, Josep Puig Pujades, sortia de l'àmbit estrictament local per assumir responsabilitats en el govern català.

Les conseqüències immediates més visibles foren el canvi de nom dels carrers, un dels primers acords adoptats. Així mateix, l'Ajuntament va concedir l'exempció d'impostos a tots els ciutadans que durant un termini de trenta dies volguessin traduir al català els rètols de la seva propietat i s'aprovà la traducció de tots els anuncis que fessin referència a algun servei municipal.

Unes mesures que van incloure un ambiciós projecte modernitzador de ciutat, promogut per uns homes que havien apostat decididament per la Segona República. En un discurs inèdit de Josep Puig Pujades pronunciat a la dècada dels trenta, evocava precisament que havia suposat ideològica-

ment aquella proclamació: “Des d’aquells temps heroics de l’any 40 en que Abdon Terrades el nostre Abdon Terrades, lluitava i era perseguit per les seves campanyes en pro de la Republica federal, de la qual en fou un dels primers apostols i primers martirs, fins als temps presents en que tot l’Empordà es una flamera viva de catalanitat i de republicanisme, passant per aquells anys i aquells homes massa oblidats pot ser, que amb llurs sacrificis ens planejaren els esdeveniments, avui curullats per la consagració oficial de la nostra llibertat per tots els pobles d’Espanya, mai ha deixat Figueres de venerar tots els nobles esforços que arrèu s’han produït en favor de la llibertat i de la democràcia”.⁽⁸⁾

BIBLIOGRAFIA

- BERNILS, Josep M. *Episodis de la Segona República a Figueres*. Figueres: Canigó, 1981.
- FUENTES, Juan Francisco; FERNÁNDEZ, Javier. *Historia del periodismo español*. Madrid: Síntesis, 1997.
- MARQUÈS, Salomó. “Republicanisme i renovació pedagògica (1900-1936)”. A *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines*. Barcelona: Viena, 2009, p. 103.
- PUJOL, Enric [coord.] *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines (1900-1931)*. Barcelona: Viena; Girona: Casa de Cultura de la Diputació de Girona, 2009.
- ROIG ROSICH, Josep M. *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1992.
- SANTALÓ, J. *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*. Figueres: Museu de l’Empordà, 1999, p. 31.
- TEIXIDOR COLOMER, Anna. *Amb la República al cap i Catalunya al cor. Empordà Federal 1911-1938*. Figueres: Ajuntament de Figueres, 2011.
- *Josep Puig Pujades (1883-1949). Cultura, periodisme i pensament polític en el catalanisme republicà*. UPF. Tesi doctoral. 2013.
- *Josep Puig Pujades (1883-1949). Lider del republicanisme empordanès*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2013.
- TERMES ARDÈVOL, Josep. “Catalunya sota la Dictadura de Primo de Rivera”. A *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1999.

8. APJPP. Discurs inèdit en motiu de la col·locació d’una placa en honor del president de la Generalitat de Catalunya, Francesc Macià.

ANNEX

“De la Ciudad” a “Notas”, a *La Galería*, núm. 70 (15 d'abril de 1931), p. 4.

Después de la jornada gloriosa; del advenimiento de la segunda República española, proclamada con sin par ejemplo, sin efusión de sangre, con ferviente entusiasmo y supra-humana cordialidad, no cabe en nuestro bloc de NOTAS, apuntar otro hecho, que ese grandiosos y transcendental acontecimiento.

Nosotros recibimos la noticia a las primeras horas de la tarde del martes. La traían nuestros pequeños repórters, esos estudiantes, que con su vehemencia han dado la nota típica de alborozo, sumándola a la sentimentalidad del gran acto dramático. Nosotros estábamos atareados en la confección de algunos artículos; nos sacaron de nuestra labor con la detonación de la pólvora que acaba de ser prendida por la chispa. Luego venía a nosotros, una personalidad; poco después, los que de la redacción de **la galería** pertenecemos al Centro Federalista Empurdanés, corrimos a nuestro deber. Salió un auto con el estudiante José Plá y el secretario del Centro, Antonio Papell, hacia el castillo de San Fernando; se unen con el comandante don Ramón Soriano y el representante de la Derecha Liberal Republicana, señor Rute Casadevall. El momento con los capitanes de Jaca, que por radio acababan de recibir la nueva de la proclamación de la República, es inenarrable. Los cuatro detenidos socilitan de los visitantes que rueguen al pueblo vayan a sacarlos de la fortaleza. En la Rambla los grupos ya son numerosísimos; la grata noticia se ha difundido. Suben al castillo una comisión de jóvenes de la Federación Republicana Socialista, entre los que conocemos al corresponsal de Prensa, don Ramón Canet. Entre tanto el presidente del Centro Federalista Empurdanés se encuentra con el jefe político de la FRS y frente a la entrada de la calle de la Portella sellan con palabras cálidas y en una fuerte encajada, el pacto de trabajar unidos por la consolidación de la República. El público se felicita del acto. Se organiza espontáneamente una grandiosa manifestación que va al Ayuntamiento; los más ardientes penetran en la mansión de la Ciudad; izan la enseña barrada de Cataluña y el emblema nacional de la República. Cae desde el balcón principal, boca abajo, el retrato del ex-Rey don Alfonso XIII (por la gracia de Dios) y el valor de los ciudadanos. Los vivos a la República son estentóreos. Ha llegado de la guarnición el libérrimo comandante don Ramón Soriano, acompañado del representante de la Derecha Republicana. Don Mariano Pujulám en funciones de patriota encauzador, dirige la palabra al pueblo, para recomendar orden y cordialidad por el afianzamiento de la República. Don Ramón Soriano, tras él, manifiesta la confraternización del Ejército con el Pueblo. Igualmente se expresa, en nombre de su partido, el señor Rute.

Estamos al atardecer.

Se proclama el estado de sitio en la Ciudad por orden de la Autoridad Superior, al clamor de tambores y cornetas, con todos los requisitos de ordenanza. La Marcha Real, substituída por una Marcha Ligera. El pueblo aplaude los soldados, que van con bayoneta calada.

Dentro del umbral de la noche, el señor Puig Pujades de la FRS habla al público desde el balcón de la Casa Comunal. Recomienda serenidad y orden iguales a los entusiasmos desplegados, –dice– “para demostrar a los monárquicos que sabemos mantener el orden tan bien como ellos”. Es ovacionado. Toda la noche es alegría en la ciudad. La mañana siguiente, ayer miércoles, Fiesta Nacional; todo el mundo huelga, incluso los camareros, y el público rabía de sed. La Ciudad está empavesada; gallardean los colores de la bandera catalana y los nacionales de la República por todas partes: coches, balcones, y como tocado en las niñas. Una ingente, formidable masa de manifestantes, cerca de las once, se dirige al Castillo para liberar los capitanes de Jaca. Momento de emotividad sublime. En la fortaleza ya, más emoción y el pináculo de la sublimidad. El coronel tiene una oración de tonos altamente patéticos. La avalancha humana regresa con los heroicos capitanes en hombros. El pueblo les celebra, y ellos le agradecen y levantan con su fogosa palabra desde la FRS. Ha tomado posesión de sus cargos el Ayuntamiento popular. Los estudiantes sacan del Instituto los reyes del ex-rey, y los destrozan.

El estudiante Baudilio Llorens capitaneando el grupo de camaradas, coloca la primera bandera tricolor en el Instituto.

Por la tarde otra gran manifestación libera a los presos sociales. Ha partido del Sindicato de Trabajadores. Nuevas manifestacions y discursos. Se ha reunido en Figueras toda la grey comarcana. Dudamos haber visto congregado tanto pueblo desde muchos años en la capital del Empurdán.

La noche atempera los entusiasmos; a estas horas se está celebrando en el Sport Figuerense, después de un banquete en el hotel Llombart, un baile de honor a los capitanes de Jaca.

Marius Suiram. "Proclamació de la República", a *Empordà Federal*, núm. 729 (18 d'abril de 1931), p. 2.

Dia 14 d'abril de 1931, una data que passarà a l'història amb lletres d'or.

Els primers rumors d'aquest magne esdeveniment començaren a circular per la nostra ciutat sobre les 3 de la tarda. Es deien en veu baixa i mirant recelosament qui es tenia al costat. Ens costava creure que hom hagués pogut assolir l'implantació d'aquest règim liberal sense imposar-lo per la força. Encara no ens havíem donat compte que la victòria rotunda l'assolírem el passat diumenge. El poble, sense cap mena de coacció i amb impuls de lliberació, digué la seva voluntat. Els fruits, doncs, no podien fer-se esperar massa.

A la Rambla, seguidament es veieren grupets. El nostre Centre s'omplí d'una gentada freturosa de comprovar la certesa del fet transcendent. La República! Serà veritat?

Les campanes de l'església que en aquells moments tocaven a morts, semblaven que repicaven a glòria.

Com la pólvora, la nova s'anà escampant per la ciutat. A telèfons i telègrafs es succeïen els missatges anunciant als pobles de la comarca l'esperat esdeveniment.

La radio anava donan noves de ço que succeïa. A Barcelona la República ha estat proclamada al matí. El digne patrici català, en Francesc Macia havia fet voleiar majestuosament per la capital catalana la bandera morada, groga i vermella. Es pregava seny, molt de seny, per tal que fos una diada de perdó i dignificació.

Cap a les 6 de la tarda, aquells grups de la Rambla s'havien convertit en gran gentada. En el nostre Centre havien anat arribant tots els nostres consellers últimament elegits. Era necessari esperar l'ordre oficial per a fer-se càrrec seguidament de la regència de la ciutat, fent conèixer ensems al poble el notori esdeveniment.

En passar per la Rambla, el nostre bon amic senyor Puig Pujades fou parat pel senyor Ramon Pascal el quali li pregà que, oblidant-se de tot el passat, li permetés festejar conjuntament el feliç esdeveniment. Una encaixada sincera de mans fou la resposta de l'amic Puig Pujades.

La ràdio havia permès oir les salves d'ordenança que, des del castell de Montjuïc saludaven el poble català, i aquelles parets fosques i llòbregues del castell, brutes de sang dels assassinats que en aquell recinte s'havien comès, tremolaven de joia amb el retronyar dels canons.

El poble es movia nerviós, freturant saludar el nou règim, i fou en un moviment sortit del cor que, uns quants homes del nostre centre amb grans banderes republicanes i catalanes, es llançaren al carrer, afegint-s'hi seguidament la majoria de la concurrència que invadia la rambla, començant una imponent manifestació.

Ordres oficials, impulsats solament pels desitjos populars, que feia uns dies els hi havia donat la majoria a l'Ajuntament, posant-se al cap de la manifestació anaren a prendre possessió de la Casa de la Ciutat.

Des del balcó de la mateixa, dirigí la paraula al poble el senyor Puig Pujades, el qual, emocionadíssim, demanà als ciutadans tots que tinguéssim molta cura en no deixar-se influir per desitjos de venjança. Tot arribarà –digué– i les responsabilitats d'aquests anys d'oprobri seran exigides degudament. També parlaren Pujulà, Pascal, Guillaumet, Soriano i Rute.

I als crits de ¡Visca la República! ¡Visca la llibertat! ¡Mori la dinastia borbònica! ¡Visca Alcalà Zamora! ¡Visca Francesc Macià!, pel balcó central de Casa la Ciutat baixà estrellant-se contra el sòl un retrat d'aquell borbó que durant un seguit d'anys venia ostentant la màxima representació d'Espanya, compromentent l'història, perjudicant l'hisenda i permetent tots els atemptats contra el civisme. Fou l'únic dictador que tinguérem a Espanya. Els vells polítics, el xiroi Primo, el palatí Berenguer i el pòstum Aznar, no foren més que pallassos destrament manejats i emparant-se sempre amb lleis injustes amb la força pública.

La manifestació es dirigí directament al carrer Nou on encara s'hi ostentava una placa que recordava els homes que ací Figueres assaltaren el poder en temps dictatorial. El poble, amb visible fúria de reivindicació, trossejà i esmicolà el marbre que tenia un odiat nom. Ço mateix succeí amb el de la carretera del Castell i es continuà recorreguent, al só de *La Marsellesa* corejada per la multitud, la quasi totalitat dels carrers de la Ciutat, il·luminats amb bengales vermelles que donaven un relleu revolucionari a ço que no era més que una vibrant expansió popular.

Serien les 8 de la vetlla quan la manifestació es parà davant de la FRS, des d'on s'anuncià que després de sopar hi hauria ballades de sardanes a la Rambla i que el dia següent s'aniria en manifestació al castell de Sant Ferran a cercar els quatre oficials condemnats pels fets de Jaca, per aquells fets que foren el primer crit de llibertat que donà Espanya el passat desembre i del qual hem de lamentar la pèrdua d'aquells dos màrtirs En Fermín Galan i García Hernández.

A la nit, a la Rambla, la gentada, freturosa d'esplai, dansà sardanes amb ardidesa insospitada, s'aplaudí novament *La Marsellesa* i "La Santa Espina" i, entre la multitud que omplia la Rambla, hom hi besllumenava, una cara riallera de dona, la mirada enèrgica d'un policia, els muscles desenrotllats d'un obrer, la gorra d'un oficial de l'exèrcit, la serenor envejable d'un revolucionari...

Era tot el poble en festa, i als seus peus, unes cadenes trossejades.
¡VISCA LA LLIBERTAT!

“L’implantació de la República a Figueres”, a *La Veu de l’Empordà*, núm. 1.384 (18 d’abril de 1931), p. 6.

Les primeres notícies de ràdio a quarts de tres de la tarda de dimarts – Implantació de la República a la Casa de la Ciutat – Manifestació imponderable i ordenada – Lliberament de presos militars, polítics i socials – Actes diversos – Animació, bullici i correcció.

Dia d’història el 14 d’abril de 1931.

Després de rebudes, pels periòdics i altres mitjans, les notícies dels últims esdeveniments, hom pogué calarament veure que les coses es precipitaven i feu que fos posada la màxima atenció a la ràdio per saber quelcom de lo inevitable.

Eren quarts de tres de la tarda quant, després de tres crits d’atenció, ens donà la nova de que a Barcelona s’havia proclamat la República i la bandera tricolor onejava en molts edificis. Darrera això ens radiaren la “Madelon” i “La Santa Espina”. Per altre part, ja no tocaren al final de sessió la cançó aquella. No cabia dubte. La cosa era un fet. Immediatament la Federació telefonà a Barcelona i no solament contestaren amb l’afirmació de lo ocorregut, sinó que fins manifestaren que creien que ja era proclamada.

El nerviosisme anà prenguent peu en l’ànima de tothom. Tot eren cares rialleres i suplicants d’afirmació. En tant per la mateixa ràdio ens anavem enterant de més detalls, i era prop a enraonar en Macià al micròfon instal·lat a la Generalitat, quant es feu l’acte de proclamació a casa la Ciutat, assumint el càrrec d’alcalde, en Marian Pujulà, que es dirigí al poble cogregat declarant la República i recomanant ordre. També parlà en termes molt enèrgics el comandant Soriano i el senyor Rute. Anava tothom de cara a l’objectiu d’anar a lliberar els oficials de Jaca, detinguts al Castell, quan es prengué l’acord de no fer-ho fins l’endemà, popularment. Aleshores s’organitzà una manifestació amb banderes federals i catalanes al davant, composta per milers de ciutadans de tots estaments, que no paraven de cantar “La Marsellesa” i de donar visques a la República naixent. Aquesta manifestació recorregué diferents carrers i destruí les làpides que donaven els noms d’Alfons XIII i Príncep d’Astúries, en dos carrers i així mateix feu rodar per terra l’escut de les escoles oficials. Com a nota curiosa, podem consignar l’aplaudiment al pas de la manifestació davant el Quarter de la Guardia Civil, i a varis oficials de l’exèrcit que hom trobà pel camí, i que donaren visques a la República, així com també varis policies.

En arribar aquí, el civisme i la responsabilitat d’un fet tan transcendent, era cosa compresa pel poble. Tothom estava satsifet.

Més tard es tocaren sardanes a la Rambla i en moltes ocasions s’hi intercalà “La Marsellersa” que era corejada i ovacionada. En molts llocs i cafès, hom celebrava i brindava per l’èxit de la República. Era força tard, quant molts figuerencs es ficaven al llit i si pogueren aconseguir el son.

Joan Homs. “14 d’abril de 1931”, a *Libertad*, núm. 674 (18 d’abril de 1931), p. 3.

Data gloriosa la del 14 d’abril de 1931! Diada històrica que no oblidaran els nostres cors! L’emoció davant d’aquest aconeximent insigne em fa tremolar la ploma i fa vessar llàgrimes de mos ulls.

14 d’abril de 1931! Nosaltres hem vist llustrejar aquest dia esplèndid i transcòrrer-lo en mig d’una germanor emocionant. Els ulls de la gent, brillants i alegres, ens diuen com és rebuda aquesta sagrada instauració del 14 d’abril. La República!

La gernació desfila pels carrers i places de la nostra ciutat estimada, amb visques i cants, onejant banderes que poc ans eren acaçades pels sequaços del Govern. Avui, no! Avui llencen a l’aire pur i clar d’aquest dia inolvidable, lluint al sol, els seus colors llampants.

L’Oscurantisme pregon ha fugit devés llunyanes terres per no tornar mai més. Els homes, avui, són ciutadans, són germans. La Civilització els ha enlairat donant-los-hi els drets que, per justícia social, els hi pertoquen.

“La Marsellesa”, com el bon vi de la terra, abranda els cors. Cantem-la tots, germans! Mireu com oneja al cim d’aquest castell, símbol de l’esclavatge, i avui lliure, com nosaltres, l’insígnia anada de la Llibertat!

Davant d’aquests ardits capitans la gent es descobreix amb fervor i entusiasme. Ells representen la nació vibrant, els herois que amb sa generosa sang atiaren allà, en les terres de Jaca, el foc d’una justa reivindicació.

Davant d’aquests homes que la República ha tret de la pregonesa del presidi, la gernació que els reb esclata amb crits de satisfacció legítima. Ells representen l’opressió, l’esclavatge de les idees d’una llarga època de tenebres.

La República ha triomfat omnímodament, arreu d’Espanya. També avui podem dir aquelles paraules pronunciades al Congrés per Castelar en 1873, car com ahir són ajustades a la realitat dels nostres fets:

“Amb Ferran VII morí la monarquia tradicional: amb la fugida d’Isabel II, la monarquia parlamentària; amb la renúncia d’Amadeu, la monarquia democràtica; ningú no ha acabat amb ella, ha mort per si mateixa; ningú ha portat la República; la porten totes les circumstàncies, la porta una conjuració de la societat, de la natura i de la història. Saludem-la com al sol, que s’aixeca per son propi esforç en el cel de nostra patria”.

Visca la República Federal!

Joan Homs.